

Kazakistan'da Tasavvuf ve İslam Sonrası Dönemde Tezahürleri

Sufism in Kazakhstan and its Manifestations in the Post-Islamic Period

- Zhuldyz ZHORABEK^a,
- Ali Rafet ÖZKAN^b,
- Nagima Zhaulybaikyzy BAITENOVA^c

^aAl-Farabi Kazakh National University,
Faculty of Philosophy and
Political Science,
Islamic Studies,
Almaty, Kazakshstan

^bAnkara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü,
Ankara, Türkiye

^cAl-Farabi Kazakh National University,
Faculty of Philosophy and
Political Science,
Department of Religious Studies and
Cultural Studies,
Almaty, Kazakhstan

Received: 06.02.2024

Received in revised form: 22.02.2024

Accepted: 28.02.2024

Available online: 20.03.2024

Correspondence:

Ali Rafet ÖZKAN
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü,
Ankara, Türkiye
ozkanarafet@gmail.com

ÖZ Kazakistan tarih boyunca farklı din ve kültürlerin keşiştiği bir coğrafyada yer almıştır. İslam, 10. yüzyılda bölgede hâkim din haline gelmiştir. Sufi tarikatları da bu bölgede İslam'ın yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. 11-12 yüzyıllarda Orta Asya ve Güney Kazakistan topraklarında, manevi arayış, Allah ile birlik, Allah'ın tanınması, dinin daha deruni bir şekilde yaşanması fikirlerine dayanan tasavvuf daha fazla tanınır hale gelmiştir. Yeniden yapılanma döneminde başlayan dini canlanma, Sovyet sonrası devletlerin halklarının hayatında önemli bir rol oynamıştır. Son dönemlerde Orta Asya'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi Kazakistan'da da İslam'ın etkisi önemli ölçüde artmaktadır. Kazakistan'da İslam, diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi, genel olarak İslam'ın özelliklerinden, yerel şartlardan (etnik), halk kültüründen, geleneksel dini görüşlerden, sosyal ve yasal kurumlardan kaynaklanan kendine has özelliklere sahiptir. Diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kazakistan'da da dinî hayat yüzyıllar boyunca belirli tarihi, ekonomik ve siyasi şartlar içinde gelişmiştir. Günümüzde Kazakistan'da İslam dininin doğru anlaşılması ve öğrenilmesi en güncel konulardan biridir. Çünkü din doğru bir şekilde öğretilmezse ve yetkin olmayan yanlış kişilerin tekeline düşerse, faydadan çok zararlı hale gelebilir. Din bir taraftan bireysel huzuru sağlarken, diğer taraftan da toplumsal barışı ve huzuru sağlamak gibi bir misyona sahiptir. Bu nedenle Kazakistan halkını çeşitli dini veya toplumsal çatışmalardan arındırarak refahını sağlamak için aynı zamanda devletin de huzurunu ve bütünlüğünü korumak adına doğru İslam üzerinde araştırmalar yapılması gerekmektedir. Din, felsefe, ilim ve sanat arasındaki bağlantıları keşfetmek için derinlemesine bir değer analizi yapmak ayrıca önemlidir. Bu çalışmada Kazakistan'daki tasavvuf anlayışının gelişim süreci de ele alınmıştır. Tasavvuf eğitimi almış âlimlerin eserlerinin ve çevrimiçi olarak ulaşılan makalelerinin yorumlanmasına imkân sağlayan içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Aynı zamanda, bu çalışmaların içerisinde bulunan düşünce ve görüşlerin analiz yapılması ve geliştirilmesi için temel olarak kullanılabilir bir dizi materyal veya belgeler de incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dinler tarihi; Tasavvuf; Kazakistan; İslam; Nakşibendilik; Siyasal İslam

ABSTRACT Kazakhstan has been located in a geography where different religions and cultures have intersected throughout history. Islam became the dominant religion in the region in the 10th century. Sufi orders also played an important role in the spread of Islam. The correct understanding and learning of Islam is one of the most pressing issues in Kazakhstan today. Because if religion is not taught correctly and is monopolized by the wrong people who are not competent, it can become more harmful than beneficial. Religion has the mission of ensuring individual peace on the one hand and social peace and tranquility on the other. Therefore, in order to ensure the welfare of the people of Kazakhstan by freeing them from various religious or social conflicts, as well as to protect the peace and integrity of the state, research on true Islam is necessary. It is also important to conduct an in-depth value analysis to explore the connections between religion, philosophy, science and art. This study also examines the development of Sufism in Kazakhstan. A content analysis method was used, which allows for the interpretation of the works of scholars trained in Sufism and their articles available online. At the same time, a set of materials or documents that can be used as a basis for analyzing and developing the ideas and opinions contained in these works were also examined.

Keywords: History of religions; Sufism; Kazakhstan; Islam; Naqshbandiyya; Political Islam

EXTENDED ABSTRACT

Kazakhstan has been located in a geography where different religions and cultures have intersected throughout history. Islam became the dominant religion in the region in the 10th century. Sufi orders also played an important role in the spread of Islam. The correct understanding and learning of Islam is one of the most pressing issues in Kazakhstan today. Because if religion is not taught correctly and is monopolized by the wrong people who are not competent, it can become more harmful than beneficial. Religion has the mission of ensuring individual peace on the one hand and social peace and tranquility on the other. Therefore, in order to ensure the welfare of the people of Kazakhstan by freeing them from various religious or social conflicts, as well as to protect the peace and integrity of the state, research on true Islam is necessary. Sufism, a mystical dimension of Islam emphasizing inner experience and personal connection with the divine, has played a significant role in shaping Kazakh culture and society. Despite Soviet-era attempts to suppress religious expression, Sufism has seen a remarkable resurgence in post-independence Kazakhstan. This article analyses the historical development of Sufism in Kazakhstan, its key characteristics, and its manifestations in the current socio-political landscape. Sufism arrived in Kazakhstan through Central Asian trade routes around the 10th century, finding fertile ground amongst nomadic Turkic tribes. Sufi orders like Naqshbandi and Yasawi offered spiritual guidance, fostered communal solidarity, and provided educational opportunities. Sufi poetry, music, and architecture left an indelible mark on Kazakh culture. The Soviet regime viewed Sufism with suspicion, labeling it as backward and incompatible with communist ideology. Sufi lodges were closed, leaders persecuted, and religious practices discouraged. Following independence in 1991, a religious revival swept across Kazakhstan. Sufism, with its emphasis on individual spirituality and communal values, resonated with the population seeking solace and identity in a rapidly changing society. Banned Sufi orders resurfaced, attracting adherents disillusioned with state-controlled Islam. Traditional Sufi practices like mawlid celebrations, dhikr rituals, and veneration of Sufi saints witnessed a revival. Today, Sufism in Kazakhstan presents a diverse landscape. Established orders like Naqshbandi and Yasawi maintain traditional practices and hold significant influence. Newer Sufi-inspired groups, blending Islamic teachings with modern interpretations, attract younger generations. Some of these groups, however, have been criticized for unorthodox practices and potential links to extremism. Sufism's resurgence has not been without its challenges. Concerns regarding radicalization, inter-sectarian tensions, and misuse of Sufi influence for political gain persist. Despite these concerns, Sufism continues to contribute to Kazakh society in various ways. Sufi leaders often mediate social conflicts, promote interfaith dialogue, and contribute to charitable activities. Moreover, Sufi values like compassion, tolerance, and self-improvement resonate with many Kazakhs, contributing to social cohesion and cultural identity.

İslam tasavvufunun yüzyıllar boyunca gelişimi, 12-13. yüzyıllarda tasavvufi tarikatların teşekkülüne, teorik olarak entelektüel tasavvufun oluşumuna ve mistik teozofinin ortaya çıkmasına yol açmıştır denilebilir. Teorideki farklılıklara rağmen, İslami tasavvuf okullarının Allah'a yaklaşımlarında pek çok benzerlik vardır. Çeşitli mistik grupların teorik ilkelerini bilmek, tasavvufta hakikate ulaşma yoluna düşenlerin mistik düşüncesinin oluşum mekanizmasını anlamak için önemlidir. Tarikatların örgütlenme ve faaliyet yürütme ilkelerini bilmek, hakkında bilgi edinmek, belli başlı bir eylemlerini tahmin etmek ve faaliyetlerine rehberlik etmek için gereklidir. Orta Çağ'da olduğu gibi günümüz mutasavvıflarının faaliyetleri, Yakın Doğu ve Orta Doğu ve Orta Asya ve Kafkasya'daki siyasi durumu etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir.

Tasavvufun ortaya çıkışını araştıran araştırmacıların çoğunun görüşü, köklerinin İslam'ın ortaya çıkış zamanına ve hatta bizzat Hz. Muhammed (s.a.v) ile ilişkili olabilme ihtimaline dayanmaktadır. John A. Subhan'ın "Muhammed (s.a.v.) ashabını yedirdiğini ve müritlerine de aynısını yapmalarını emrettiğini" belirtmesi buna örnektir.¹

Tasavvufun doğuşu ve gelişimi ile ilgili çalışmalarda öncelikle tasavvuf temsilcilerinin eserlerine özel önem verilmelidir. Din alimlerine göre tasavvuf tarihinin en kapsamlı kaynaklarından biri İranlı mutasavvıf, şair Ferîdüddin Attar'ın "*Tezkiretü'l-Evliya*" adlı eseridir. Bu eser önde gelen yetmiş tasavvuf şeyhinin biyografilerini içermektedir.² Farklı dönemlere ait tasavvuf temsilcilerinin biyografik veri-

¹ A. John Subhan, *Sufizm Ego Svyatye i Svyatini* (St.Petersburg: Dilya, 2005), 10.

² Rustam Şodiev, *Sufizm v Duhovnoy Jizni Narodov Sredney Azii (XI-XIIIvv.)* (Samarkand: SamGU, Doktora Tezi, 1993), 41.

lerinin yanı sıra, şeyhlerin ilahiyat ve felsefeye dair düşünceleri ve nazarî kaideleri, etik görüşleri verilen bu kitap tasavvufun gelişiminin gözlemlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu bağlamda diğer bir önemli kaynak Abdurahman Cami'nin (1414-1492) "*Nefahatü'l Üns*" (Evliya Menkıbeleri) adlı eseridir. Bu eserde erken dönem tasavvuf temsilcisi Ebû Haşim Kufi'den (8. yüzyıl) başlayarak şair Hoca Hafız Şirazi'ye (14. yüzyıl) kadar toplam beş yüz seksen sekiz şeyh hakkında bilgiler verilmiştir.³ Ayrıca tasavvufun otuz üç temsilcisi ve mutasavvıf kadınlar hakkında da bilgiler yer almıştır.

Nakşibendilik tarikatına mensup şairlerden biri olan Ali Şir Nevaî (1441-1501), tasavvuf tarihi üzerine pek çok çalışmalar yapmıştır. Onun ünlü eserlerinden "*Nesayim'ül muhabbet*" Orta Asya tasavvuf tarihi araştırmalarında birincil kaynaktır. İlk kez bu eserde Orta Asya tasavvufunun temsilcileri olarak Türk şeyhleri hakkında bilgiler verilmiştir.⁴

Orta Çağ'daki Doğu'nun büyük düşünürlerinin yarattıkları miraslar, farklı ülkelerdeki bilim insanlarının yaptıkları araştırmaların temelini oluşturmuştur Mistik, çileci ve felsefi öğretiler olarak bilinen İslam'ın tasavvuf akımı, Orta Asya'da 9-10. yüzyıllarda geniş çapta yayılmıştır.

Tasavvuf öğretilerini yaymanın en önemli biçimlerinden biri sufilik nizamı olmuştur. 11-12. yüzyıllarda Orta Asya ve Güney Kazakistan topraklarında, manevi arayış, Allah ile birlik, Allah'ın tanınması, karmaşık dış geleneklerin reddi fikirlerine dayanan tasavvuf felsefesi ile daha fazla tanınır hale gelmiştir. Tasavvuf öğretilerinin yayılmasının bir özelliği de tasavvuf kavramlarını şiirsel bir biçimde ifade etme şekli olmuştur. Yeniden yapılanma döneminde başlayan dini canlanma, Sovyet sonrası devletlerin halklarının yaşamında önemli bir rol oynamıştır.

Son dönemlerde Orta Asya'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi Kazakistan'da da İslam'ın etkisi önemli ölçüde artmaktadır. Kazakistan'ın Müslüman Doğu ülkeleri ile din alanında iş birlikleri gelişmektedir. Tezahürü çok geniş olan bu iş birliği sonucunda Müslüman ülkelerin desteğiyle camiler, dini eğitim kurumları açılmakta, konferanslar düzenlenmektedir. Kazakistan'ın uluslararası anlamda dışa açık ülke politikası, kaçınılmaz olarak İslam'ın tanıtımının güçlenmesine, bunun yanında da yabancı kaynaklı çeşitli dini akımların ve fikirlerin yayılmasına da yol açmaktadır. Kazakistan'da İslam, diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi, genel olarak İslam'ın özelliklerinden, yerel şartlardan (etnik), halk kültüründen, geleneksel dini görüşlerden, sosyal ve yasal kurumlardan kaynaklanan kendine has özelliklere bir görünüm arz etmektedir. Diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kazakistan'da da dinî hayatın yüzyıllar boyunca belirli tarihi, ekonomik ve siyasi koşullar içinde geliştiği gözlemlenmektedir.

■ KAZAKİSTAN'DA İSLAM'IN YAYILMASINDA TASAVVUFUN ROLÜ

İslam inancının Kazakistan topraklarında yayılmasında Sufilerin önemli bir etkisi olmuştur. İpek Yolu'nun ticari güzergahı sadece ticaret için değil, aynı zamanda mutasavvıflar tarafından İslam'ın yayılmasına da büyük aracılık etmiştir. Bu dönemde, çeşitli fikirler, kültürlerin ve akımların aktif olarak bölgede yayılmıştır. Yeni dinin gücüne dayanarak, bazı Müslüman davetçiler katıldıkları tarikatlarla Kaşgar'dan Mısır'a kadar uzanan coğrafyada birçok İslam merkezleri kurmuşlardır.⁵

³ Şodiev, *Sufizm*, 43.

⁴ Elyor Karimov, "Ob Ordene Nakşbandiya" (<https://www.caa-network>, 12 Ağustos 2023).

⁵ Asilbek Izbairov, "İstoriya Sufizma v Kazahstane", <https://kazislam.kz/istoriya-sufizma-v-kazahstane/>, (20 Haziran 2023).

Orta Asya'da İslam mistik akımının ilk temsilcileri Belh'te (Kuzey Afganistan) ortaya çıkmıştır. Belh'teki ilk temsilci olan İbrahim ibn Edhem'in takipçileri, Türkistan'da dini görüşlerini yaymaya başlamışlardır. Merv şehri (günümüzdeki Mary), Sufi kardeşliğinin dini merkezi ve tarikatların önde gelen şahsiyetlerinin mezar yerleri haline gelmiştir.

İslam'ın yerel geleneklerle etkileşimi sonucunda pek çok adet ve fikir yeni bir anlayış, bambaşka bir anlam kazanmaya başlamıştır. Bu bakımdan tasavvufun önemi, İslam'ı yerel şartlara uyarlamasında yatmaktadır. Bu durum İslam'ın daha iyi anlaşılabilmesinde çok önemli bir fonksiyona sahip olmuştur. Örneğin, evliyalık kültürü, bu kendi içerisinde gayri resmi din adamlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Orta Asya ve Kazakistan halklarının mitolojisinde ataların ruhlarının yaşayan yakınlarını koruduğuna dair bir görüş vardır. Geçmişte, mezarlara saygısızlık ölümle cezalandırılıyordu. Ataların ruhlarına olan tam bir bağlılık gösterilmesi, zamanla Müslüman adetleriyle birleşmiştir. Bu nedenle bölge halklarının atalarının anıtlarına ve mezarlarına özel bir saygısı vardır.⁶

Öncelikle İslam temelinde Orta Çağ kültürü ve bilimi gelişmiş daha sonra ilk Kazak devleti oluşmuştur. Tarihten de bilindiği üzere Yesevi ismi sadece Türk halklarının İslamlaşmasının başlamasıyla değil, aynı zamanda Tanrıçılık ve Müslüman kültürlerin karşılıklı etkileşimi ve gelişimi süreciyle de ilişkilendirilir. Bu nedenle Yesevi'nin öğretilerinin Kazakistan'da, bilhassa bir bütün olarak o coğrafyada İslam'ın gelişmesinde önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Bu, ilk Kazak devletinin başkentinin Türkistan şehrinde kurulmasıyla ve en önemlisi de 11. yüzyılın sonu ve 12. yüzyılın başında Türkistan'da yaşayan, Türk dünyasının büyük düşünürü Hazret Sultan Hoca Ahmet Yesevi'nin bulunduğu toprağın jeopolitik seçimi ile doğrulanabilir.

Pek çok araştırmacılar onun, Seyhun'un kuzeyindeki halkların İslamlaşmasındaki özel rolünü vurgulamışlardır. Yesevi, Türk halklarının kültürel mirasını, zihniyetini ve dünya görüşünün özelliklerini dikkate almıştır. Onun önerdiği İslamlaştırma, bölgedeki Türkçe konuşan halkların ulusal kültürünün, özellikle Kazak kültürünün ve Kazakların etnik ve mezhepsel geleneklerinin benzersiz tezahürlerini yaratmıştır. Kazakistan'daki İslam hakkında araştırmalar yapan Bruce G. Privratsky, tasavvufun Kazak halkının Müslüman yaşamının ayrılmaz bir parçası ve Kazaklarda Sovyet döneminde, yani devlet ateizmi durumunda İslam dininin varlığını ve istikrarını belirleyen özel bir kültürel dinamığe sahip olduğu görüşünü savunmuştur. Privratsky, "*Tasavvufun batınlık ve kurumsal görünüşü ortadan kalktı, ancak pratik temeli büyük ölçüde korundu*" görüşünü de belirtmiştir. Pratik temel dediğimiz dinamik bir etkileşimin yanı sıra, Kazak halkının atalarının ruhuna tapınmaları ve saygı duymaları Sufi geleneğinin bir ayrılmaz parçası olarak tezahür etmektedir. O, insanların "evinde, türbelerde, kutsal yerlerde sergilediği dini davranışlarına rehberlik eden hayaller, vizyonlar, deneyimlerinde" kendini gösterir.⁷

Tasavvufun ata kültürü ile etkileşiminin, kültürel dinamizminin önemi ve etkinliği, canlılığı ve Kazak halkının kültürel hafızası için güncelliğiyle doğrulanmaktadır. Bu, Kazak halkında yaygın olan kutsal yerlere yapılan ziyaretlerde açıkça görülmektedir. Bu bağlamda kutsal yerlere ziyaret, Kazak halkının toplumsal hafızasının önemli unsurlarından biri, tasavvuf maneviyatı ise onun bir bileşenidir.

Tasavvufun dini ve felsefi okulunun parlak yönlerinden biri olarak, Yesevi kardeşliğinin temsilcileri Tanrıçılık (Şamanizm) ve İslam'ı sentezleyebildiklerinden Hoca Ahmet Yesevi'nin manevi ve ahlaki mi-

⁶ K. Rahimov, *Usloviya Voznikoveniya Sufizma v Tsentralnoy Azii. İslamovedeniye* 11, 2/44 (2020), 5-17.

⁷ Muhammad Husayn Alsabekov, Hodja Ahmed Yassavi i Raspostraneniye Sufiyskogo Napravleniya İslama v Kazahstane *Vestnik Akademii Znaniy* 3/6 (2013), 77; Bruce G. Privratsky, *Muslim Turkistan: Kazak Religion and Collective Memory* (Psychology Press 2001), 188.

rasının incelenmesi daha çok önem arz etmektedir. Çünkü Yesevi, tasavvuf kardeşliğinin kurucusu, şairlerin, hümanistlerin, o zamanın ilerici insanların, hükümdarların ve sıradan vatandaşların manevi akıl hocası olarak Türkçe konuşan ülkelerde önemli yere sahiptir. Kazakistan'da ise Dede Korkut, Arslan Baba gibi Kazak halkının ilk büyük üstatları arasında yer almaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi, Kazakistan'da tasavvufun biçimleri, onun bölgenin tarihi, etno-kültürel, sosyal ve politik gerçekliği ile ayrılmaz bağıny yansıtmaktadır. Kendilerini Yesevi geleneğinin mensubu olarak gören gruplara ek olarak, Kazakistan'da siyasete katılmaya karşı çıkan Yesevi tarikatından siyasi olarak daha aktif olan Nakşibendi toplulukları yeniden canlanmaktadır (Yesevilik, tarihi geçmişe bakıldığında, inancın siyasi yönlerine karşı olmuştur). Yesevi öğretilerinin mirasçılarının Kazakistan'ın güneybatısında yoğunlaştığı bilinmektedir.

Bahaüddin Nakşibendi, on iki tarikattan biri olan Nakşibendi tarikatının isim babasıdır.-Bu tarikat Orta Asya Hanefileri arasında kurulmuş ve Çin'in Gansu eyaletinden Kazan'a, Güney Hindistan'dan İstanbul ve Hicaz'a kadar yayılmış, Türk boyları tarafından hızla benimsenmiş ve Orta Asya'da, özellikle de zamanında Yesevi eğitiminin yürütüldüğü Buhara'da Sünniliğin kalesi haline geldi. Nakşibendi geleneği, manevi mürşitlerden oluşan bir ardışık zinciri olarak görülür. Birincisi Yûsuf el-Hemedânî, ikincisi Abdülhâlik el-Gucdüvânî, üçüncüsü Ârif Rîvgerî dördüncüsü Fagnevî, beşincisi Ali Râmitenî, altıncısı Muhammed Bâbâ Semmâsî, Kulal el-Buhârî, ondan sonra ise Bahaüddin Nakşibendi. Nakşibendi okulu, esasen Kazakistan'ın güney bölgesinde temsil edilmektedir. Nakşibendi geleneğini araştıranlar için asıl önemli olan zühdün öldürülmesi değil, kalbi terbiye etme yoluyla manevi *arınmak* olmuştur.⁸

Öncelikle Nakşibendilik ikili bir karaktere sahiptir, bu onu elit ve halk kardeşliği olarak özelleştirir. Timur ve onun mirasçıları döneminde büyük tüccarlar, askeri liderler, büyük toprak sahipleri, aralarında Ali Şîr Nevaî, Abdurrahman Cami, Mahtumkuli Firaki gibi şairlerin de bulunduğu şair ve aydınları, sıradan halk, esnaf ve köylüleri bir araya getirmiştir.

İkincisi, Nakşibendiliğin sosyo-politik duruma çabuk uyum sağlama özelliğine sahip oluşudur. Bahaeddin Nakşibend münzevi bir yaşam tarzı izlememiştir. Nakşibendi'nin sosyal davranışı, günlük hayatın gerekliliklerine tamamen uymak zorundaydı, bu nedenle davranış biçimleri "sosyal olarak esnek" hale gelmiştir.

Üçüncüsü, dil açısından Nakşibendilik herkes tarafından erişilebilir olmuştur. Kazakistan'da Farsça ve Türkçe yazılar kullanılmıştır.

Dördüncüsü, Nakşibendilik 17. ve 19. yüzyıllarda Kazakların Kalmuklara (Jungarlar) karşı yaptığı "kutsal savaşlarında" öncülük yaparak tarihte büyük bir bedele sahip olmuştur.

Beşincisi, Nakşibendilik oldukça merkezi olmayan bir tarikattır. Onun birliği günümüzdeki "genel ideoloji" olarak adlandırabileceğimiz basit ve birleşik bir ritüelin ortak inanç ve uygulaması sayesinde korunmuştur. Nakşibendilik, sessiz zikir uygulamaları nedeniyle yeraltı yaşam tarzına yönelik yüksek eğitimleri ile ayırt edilir. Son olarak, bu yola "ideolojik liberalizm" denilebilir. Çünkü her türlü fanatizmi ve her türlü radikalizmi reddeder. Nakşibendilik kardeşliği sayesinde, tasavvufun 15. yüzyıldan itibaren Kazakistan'da yerleşik hale geldiği ve sosyo-politik ve kültürel hayatın ayrılmaz bir parçası olmayı başardığı söylenebilir.⁹

⁸ Aleksandr Knış, Çto Takoye Sufizm, <https://arzas.academy/materials/1634>, ?. (5 Ağustos 2023).

⁹ Karimov, *Ob Ordene Nakşbandiya*, 2023.

Dünyanın her yerinde ve her düşüncesinde olduğu gibi, Kazakistan'da İslam'ın yayılmasında, dinin doğru bir şekilde anlaşılacak yaşanmasında çok önemli katkısı olan tarikatlarda çizgisini bozmadan devam edenler olduğu gibi, ana düşünceden sapmalar ve dejenerasyonların yaşandığı da vakidir.

Kurbanali Ahmedov, Nakşibendi Şeyhi İbrahim Mamatkulov'un Kazakistan'daki haleflerinden biridir. Şeyh Kurbanali Ahmed 4 Nisan 1955 yılında Özbekistan'ın Taşkent ili, Orta Çirçik ilçesi, Çigirik kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası Baki Billah İşan, annesi Matluba Hanımdır. Her ikisinin de soyu Hazreti Peygamber (s.a.v.)'e dayanmaktadır.¹⁰

Tasavvufi eğitim tıpkı önceki şeyhlerde olduğu gibi sohbet üzeredir. Şeyh Kurbanali Ahmed'i seleflerinden ayıran husus güncel teknolojiden de yararlanışıdır. Kendi ifadesiyle "uzakları yakın eden"183 iletişim teknoloji kullanıcısıdır. İrşad faaliyetlerini facebook (Хазирети Қўрбанәли Аҳмед Ишан: Hazreti Kurbanali Ahmet İşan facebook resmi sayfası) (<https://www.facebook.com/nakshikazsufi/>), youtube (Хазирети Қўрбанәли Аҳмед Ишан: Hazreti Kurbanali Ahmet İşan youtube resmi kanalı) (<https://www.youtube.com/channel/UCJsCsfCNnt7dMZZKRROeWBg>), telegram (Хазирети Қўрбанәли Аҳмед Ишан: Hazreti Kurbanali Ahmet İşan telegram resmi sayfası), (https://t.me/sufi_kz) web siteleri ve internet programları ile devam ettirmektedir. Facebook sayfası yazılı ve görsel bilgilerden, Youtube kanalı sohbet kayıtlarından, Telegram sayfası ise daha çok eserlerin şerhinden oluşmaktadır. Mevlana'nın Mesnevi şerhinden (Farsça), Muhtasar Vikaye (Arapça), Adabu's-Salihin (Çağatayca) ve İmam Rabbanî'nin Mektubat'ının Arapçası'ndan dersler anlatılmaktadır. Önce faydalanılan kitabın sayfa resmi verilmekte, sonrasında sesli tercüme ve şerhi yapılmaktadır. Sohbet ve derslerin çoğunluğu Kazak Türkçesi'ndedir. Şeyh Kurban Ali sohbetlerini Özbek Türkçesi, Kazak Türkçesi, Rusça ve Arapça yapmaktadır.¹¹

O, Sovyetler Birliği'nin dağılması sırasında, Güney Kazakistan ve Jambıl bölgelerinde ve ülkenin batı bölgelerinde dini anlayışını uygulamaya başlamıştır. Kazakistan'ın ilk yüksek müftüsü Ratbek Hacı yönetimi sırasında bir dizi çalışmaları yasaklanmıştır. 1998'de Kazakistan Milli Güvenlik Komitesi çalışanları Kızılorda bölgesindeki radikal akımlara yönelik operasyonlar düzenlemiş Kurbanali'yi Özbekistan'a geri göndermişlerdir. Şeyh Kurban Ali Ahmed 1999 yılında Almatı ve Taraz (Kazakistan) şehirlerine gittiği sohbet dönüşü Taşkent (Özbekistan)'teki evine dönünce tutuklanır. Kırk gün tutukluluğun ardından serbest bırakılır. 2000 yılında ev araması yapılarak içerisinde Hizbu't-tahrir kâğıtları bulunarak tutuklanır. (Kâğıdın başka birileri tarafından konulduğu anlatılır). İlk mahkemede dokuz sene hapsine karar verilir. Avukatı aynı zamanda eşi Rukiye Hanımdır. İtiraz sonucu ikinci mahkemede üç yıla hapsedilir. Bir yıl sekiz ay sonra da beraat eder.¹² Özbekistan'da rejimin dindarlara karşı katı ve sert tutumu günümüzde de bir şekilde devam etmektedir. Hiç suçu olmadığı halde yıllarda hapiste yatan birçok insanın varlığından bahsedilmektedir.

Şeyh İbrahim Can'ın yaşadığı dönemde tarikattaki en önemli ikinci isim Kurbanali Ahmedov olmuştur. Fakat 2009'da İbrahim Can'ın ölümünün ardından Kazakistan'daki Nakşibendi tarikatının liderleri Kurbanali İşan ve Nasruddin İşan arasında bir anlaşmazlık baş göstermiş, ikisi de İşan unvanını kullanmaya başlamışlardır. Günümüzde Kurbanali, Kazakistan'ın Türkistan ve Jambıl bölgelerinin "halifesi"

¹⁰ Muhammed Talgat Fahriddin, *Piri Bardın Ne Kamı Bar* (Cedel Basu Almata 2015), 127.

¹¹ Mairamkan Isabaeva, *Günümüz Mâverâünnehirinde Nakşibendilik (Hüseyniye Kolu Örneği)* (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018), 56.

¹² Fahriddin, *Piri Bardın Ne Kamı Bar*, s. 151-154.

olarak atanmıştır. Aralık 2014'te Özbekistan'ın "*Darakçi*" gazetesinde hakkında eleştirel bir makale yayınlanmıştır.

Son bilgilere göre Kurbanali Ahmetov'un faaliyetleri en çok "*İslami Şefa*at" örgütünün (tam adı "İslami Şefa'at (Şafagatül İslam) Aydınlanma Derneği") kurulduğu Kazakistan'ın Taraz şehrinde. Dini dernek, Kazakça ve Rusça dillerinde "*Haq Joli*" ("Hakikat Yolu") gazetesini yayınlamaktadır.¹³

Kazakistan'da Kadirilik tarikatının müntesipleri de faaliyet göstermektedir. Özellikle Akmola bölgesinin Atbasar semtinde, Vis-Koja ağının Kadiriyye topluluğu faaliyet yürütmektedir. Tasavvufun bu yönü Çeçen ve İnguş halkları arasında yaygındır. Kazakistanlı bilim adamı R. Kamarov bu alanda saha araştırmaları yapmıştır. Sürgün edilen Çeçenler ve İnguşlar, tarihi vatanlarından uzakta dini ve laik bayramlarda, düğünlerde ve cenazelerde yapılan kendi zikirlerini oluşturmuştur. Zikirde grup sayısının az olması nedeniyle kadınlara izin verilmeye başlanmış, böylece Kur'an ayetlerine dayalı olarak zikir yapılmasında kriterler değiştirilmiştir. Bu durum, Rusya'da yaşayan Çeçenler ve geleneksel İslam temsilcileri tarafından eleştirilmiştir. Bu Sufi grubunda, üyelerinin inançlarıyla ilgili olarak Kuran'ın tefsirinde farklı özellikleri vardır. Bu grubu birleştirmenin katı organizasyon yapısı, anadilin ve yabancı dilin olmaması, buldukları bölgede internetin olmaması gibi bazı güçlükleri vardır.¹⁴

Kazakistan'da tasavvufun en yeni yönlerinden biri "Suhba" manevi entelektüel okuludur. Tarikat 2015 yılında örgütlenmiş ve lideri olarak Murat Hakim seçilmiştir. Murat Hakim, eğitimini Mısır El-Ezher Üniversitesi'nde tamamlamış ve laik kurumlarda çalışma deneyimine sahiptir. Murat Hakim Kazak aydınlarının ve gençliğinin Kazak dilini iyi bilmediğini bu nedenle İslam'ın yayılmasını sağlamak için vaazlarda Rus dilinin kullanılması gerektiği görüşünü belirtmiştir. Bu Sufi grubu, öğretileri yaymak için yeni teknolojileri aktif olarak kullanmaktadır. Eğitimin yaygınlaştırılması amacıyla devlet kurumlarının temsilcilerinin ve bilim insanlarının gruba aktif katılımı faaliyet alanlarından biridir. Tarikatın kendi teşkilat yapısı vardır, kadınlar da aktif bir rol oynamaktadır. Bu grupla ilgili araştırmalar yapan Kamarov, grupla ilgili yıkıcı bir akımın belirtileri olduğu sonucuna varmıştır. 2020 yılında grubun lideri Murat Hakim Astana Şehrindeki Dini Konuları Araştırma Merkezi'ne ilahiyatçı olarak davet edilmiştir. Yeni bir grup olarak ortaya çıkan "Suhba" tarikatının faaliyetleri üzerine derinlemesine yapılacak akademik araştırmanın gerekli olduğu kanaatindeyiz.¹⁵

TASAVVUFUN CANLI TUTULMASINDA ZİKRİN ROLÜ

2005 yılında Kazakistan'da Nakşiliğin lideri Şeyh İsmatulla (İsmetullah), "Kur'an İlimlerinin Alfabeti" adlı kitabını yayınlamıştır. Şeyh İsmatulla ve takipçilerinin kullandığı toplu ritüel, 3-4 çeşit cehl zikrinin bir birleşiminden ibaret olmuştur. Şeyhin kendisi veya halifesi tarafından yürütülen toplantılar genellikle Peygamber hakkında (genellikle Kaside-i Bürde gibi derlemeler, Peygamberler hakkındaki "menkıbelerin" çevirileri) veya Sahabeler hakkında hikayelerle başlar. Şeyhin kendisi çok yetenekli bir konuşmacı olarak bilinir ve zikre katılanların, dinleyicilerin özel bir ruh halini yakalamayı başardığı söylenebilir. Zikir sürecinde Şeyh, tüm katılımcıların görülebileceği bir yer bulur, katılımcılar ise belirli bir biçimde verilen bir dizi zikri sallanarak tekrarlar. Ritmik olarak tekrarlanan (daha doğrusu söylenen)

¹³ Oraz Serikbay, "Ojivleniye Psodosufiev Pered Viborami v Kazahstane" https://www.compromat.org/message_85400.htm, (27 Nisan 2023).

¹⁴ R. Kamarova, "Religiya i Etničnost v Svetskom Gosudarstve" *Religiya v Jiznedeyatelnosti Etnokulturnih Tsentrov i Biografičeskih Narrativah* Astana: Master Po, 2016, 110.

¹⁵ A. Temirbaeva, vd. Sufiyskiye Praktiki v Sovremennom Kazahstane: Traditsii i Novatsii. https://ca-c.org.ru/journal/2021/journal_rus/cac-01/08.shtml, (02 Ağustos 2023).

formüller, Peygamber'e yapılan zikir ve selamın türüne göre değişir, bazen bu formüller, Allah'ın güzel isimlerinden (Esmâ'ül Hüsna) oluşur. Her iki ya da üç dersten sonra zikir çekenler ayağa kalkar ve bir çember oluşturarak formüllerden birini koro halinde okumaya devam eder. Bu şekilde yerinde kalırlar, kollarını yatay olarak göğüs üzerinde kavuştururlar ve sağ omuzdan sola doğru baş ve gövdenin keskin hareketlerini tekrarlarlar.

Kazakistan'da meşru zikre bağlı olanlar arasında çeşitli sosyal grupların mensupları bulunmaktadır. Grup üyelerinin çoğu manevi arayış içinde olan, teselli arayan, hastalıklarına şifa arayan, işsiz kişilerdir. Günümüzdeki Sufilerin zikri kişiyi trans durumuna sokan kendinden geçme halinden ibarettir. Bu hal endomorfini serbest bırakır ve birkaç kez transa giren kişi artık-zikir ihtiyacı hisseder. Bu yüzden müridi ancak bir "pir" bu durumdan kurtarabilir. Trans halindeki mürit, pirin her emrine uyar. Bu, psikoteknik ve "zikir" yapma yönteminin tehlikeli kısmıdır. Zikirciler propagandalarında Kazak halk sözlü edebiyatını, efsaneleri ve Kazak halkının Abay Kunanbaev, Şakerim Kudayberdiyev gibi milli şair ve yazarlarının eserlerini kendi amaçları doğrultusunda kullanırlar. "Mutasavvıflar" milli fikir, milli dünya görüşü ve milli maneviyat konusundaki görüşleri ile eğitilmiş ve nitelikli gençleri cezbederler. Şeyh İsmatulla hakkında Kazakistan Müslümanları Dini İdaresi, öğretilerinin Müslümanlara zarar verdiği hakkında fetva vermiş ve sonrasında bazı arkadaşlarıyla birlikte hapse girmiştir.

2019 yılında İsmatulla hapisten çıkar 2020 baharında çeşitli tanınmış kişilerin ve bilim adamlarının sosyal ağlarında İsmatulla, onun misyonu, kutsal ataları, Oralmanların¹⁶ zor kaderi gibi farklı olumlu yayınlar, "Yesevi" topluluğunun performanslarından videolar çıkmaya başlamıştır. Mart 2020'de İsmatulla'nın Kazakistan, Türkiye, Rusya ve Amerika Cumhurbaşkanlarını geniş çapta zikir okumaya çağırdığı ses kaydı YouTube'da yayınlanmıştır. Tasavvuf grubunun lideri cezaevindeyken, aktif müritleri örgütün çalışmalarına devam ederek gruba yeni müritler çekmişlerdir. Müritler Batı psikolojisinin yöntemlerini kullanmaya başlamışlardır. İtibarlarını güçlendirmek ve bağlantılarını geliştirmek için yabancı eğitim olarak çok sayıda okuyucu için geleneklerin ve aile değerlerinin korunmasını teşvik eden kitaplar yayınlamışlardır. Ayrıca sosyal medyayı öğretilerini yaymak için aktif olarak kullanmışlardır. Kitap yazarları olarak kullanılan edebi kaynaklar her zaman uzmanlar tarafından kontrol edilmemekle birlikte kitaplar Kazakistan'ın meşhur sanatçıları, bilim adamları ve genel halk arasında büyük beğeni toplamıştır.

GÜNÜMÜZDE KAZAKİSTAN'DA TASAVVUFİ HAYAT

Kazakistan'ın çeşitli bölgelerinde farklı tarikat ve tasavvuf grupları faaliyet göstermektedir. Kazakistan'ın kuzey bölgesinde Yergali Kopeev liderliğinde "*Kenesarı Askerleri*" adında tasavvuf grubu faaliyet göstermektedir. Kopeev kendisini Şâzelilik ile özdeşleştirilmekte ve Mısırlı Şeyh Yusri Ruştî'nin müridi olarak görmektedir. Bunun nedeni, eski eşinin Çeçen olması ve Kuzey Kafkasya'da Şâzelilik tarikatının büyük bir geleneğe sahip olması olabilir. Meşruiyetinin kanıtı olarak Kopeev, Kazakistan'ın kuzey bölgesinden bir ulema soyundan geldiğini ve bir "İşan" (Sufi liderlerinin unvanlarından biri) olduğunu iddia etmektedir. 2016 yılında YouTube platformunda "*Kenesarı Askerleri*" ismiyle bir kanalı açmış kanalı açmış ve orada Kopeev (genelde Rusça), düzenli olarak Kazakistan'da ve yurtdışındaki çeşitli kamusal yaşam olaylarını değerlendirdiği konuşmalar yapmaya başlamıştır. Kanala yardım toplamak amacıyla da liderin mali bilgileri yerleştirilmiştir.¹⁷

¹⁶ Oralman – Bağımsızlık sonrası Kazakistan dışında yaşayan Kazaklardan geri dönenlere verilen ad.

¹⁷ Temirbaeva, *Noviye Religioznye Konstrukti Sufiyskih Praktik v Kazahstane* (BBK 2020), s. 129.

Günümüzde Kazakistan'da "Ak Yol" halk hareketi önem kazanmaya başlamıştır. Bu hareketin amacı, kutsal kişilerin mezar yerlerini birkaç kez ziyaret etmektir. Ayrıca bu hareket, tasavvuf ulemalarının yanı sıra tarihi dönemlerde siyaset, kültür ve sanat alanında toplum üzerinde büyük etkisi olan kişileri de (örneğin Rayımbek Batır, şair Jambıl Jabaev, besteci Nurgisa Tilendiev vb. mezar yerleri) bu hareketle ilişkilendirmektedir.

"Ak Yol" olarak adlandırılan seyahat iki ile beş gün arasında sürer. Kervan adı verilen ve seçilmiş kişilerin önderliğinde belirli bir grup insan hac yapmak için toplanır. Erkeklerle ve kadınlara "şahin" ve "kuğu" denir. Görevleri, yolculara her türlü yardımı sağlamak, belirli faaliyetleri açıklamaktır. Kervan liderleriyle beraber onlar da sınavdan geçerler. Gezi, Kazakistan topraklarının tamamını kapsamaktadır. Ayrıca Kazakistan'a komşu ülkelere de Hindistan, Çin vb. geziler düzenlenmektedir.¹⁸

Kutsal yerlerin ziyareti, Kazakistan'da tasavvufu canlandırmanın bir yolu olarak kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde evliyalara hürmet, Kazaklar arasında İslam'ın en ifade edici özelliklerinden biridir ve bu durum yeniden canlanmakla, gelişmekle kalmamış, aynı zamanda nüfusun en geniş kesimleri arasında popülerliğin zirvesine ulaşmıştır. Örnek olarak Hoca Ahmed Yesevi, Arslan Baba, Ukaşa Ata, Beket Ata, Şopan Ata, Karaman Ata, Bayanbay Ata, Domalak Ana ve Baydibek Ata türbeleri¹⁹ ve diğer birçok yerleri vermek mümkündür. Hemen hemen tüm ibadethanelerde, hacılık geleneği adetleri ile namaz kılma, dua etme, oruç tutma gibi Müslüman adetlerini koruma talimatları vardır.²⁰

Maral İşan (1769-1841), Kenesarı Han'ın liderliğinde Rus kolonizasyonuna karşı yürütülen milli mücadelenin etkin destekçisi ve öncülerinden biridir ve "Baş İmam" görevini icra etmiştir. O, Kazakların sömürgeciğe karşı İslami birlik ve dini değerler fikirlerine dayanan direnişinin ilk önderi olmuştur. 19. yüzyılın başında Maral, akrabalarıyla birlikte Presnogorkov kalesine taşınmış ve "körleri, topalları, çeşitli hastalıkları iyileştiren ve kadınların gebelik sorunlarını çözen" bir şaman doktor olarak ünlenmiştir. 1803'te (bazı kaynaklara göre 1806'da) Maral, Buhara Hanlığı'na eğitim almaya gitmiş, bir süre Şehri-Sebz de yaşamış ve Sufi şeyhlerinden Kulmuhammed'in müridi olmuştur. Döndükten sonra başta akrabaları olmak üzere Kazaklar arasında vaazlar vermiş ve Sufi şeyhi unvanını almış. Maral İşan'ın Kenesarı Han'a verdiği Kur'an-ı Kerim, bugün Kazakistan Müslümanları ruhani idaresine teslim edilmiştir.

Kazakistan Devlet Müsteşarı, yerli ve yabancı yüksek nitelikli ve deneyimli uzmanların bu Kuran kitabını ayrıntılı incelediklerini ve onun Kenesarı Han'a ait olduğunu oybirliğiyle belirtmişlerdir. Bu kalıntı, yerli ve yabancı bilim adamları tarafından kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokaev konuyla ilgili şöyle söylemiştir: "Bir zamanlar halkımız Tay Kazan'ın²¹ geri getirilişinde bir hayra alamet görmüştü. Kısa bir süre sonra Kazakistan bağımsız bir devlet oldu. Kenesarı Han'ın Kuran kitabının topraklarına dönmesinin güzel bir işaret olacağını düşünüyorum. Hepimiz için bu olayın Kazakistan tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmasını diliyoruz".

Ayrıca günümüzde Türkiye kökenli Tasavvufi ve dini grupların Kazakistan'ın birçok bölgesinde faaliyet gösterdikleri de bilinmektedir. Kazakistan'da Topbaşçılar, Süleymanlılar, Mahmut efendiciler gibi tasavvufi cemaatlerin yanı sıra nurcular, ihlascılar gibi dini gruplar da yaygın olarak temsil edilmektedir. Bunlar Sünni İslam'a bağlıdırlar ve Kazakistan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında Kazakistan'da faaliyet ya-

¹⁸ e-islam.kz.

¹⁹ A.R. Özkan, vd. "The Effect of Sacred Sites in Kazakhstan on Society their Place in the Conservation of National Identity", *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, vol. 18, issue 54 (Winter 2019), 203-217.

²⁰ L. Borodovskaya,, İssledovaniye Traditsii Sufiyskogo Tarikata Yasaviya v Aspekte Ego Vliyaniya na Tatarskuyu İslamskuyu Kulturu *İslamovedeniye* 7/4 (2016), s. 107.

²¹ Hoca Ahmet Yesevi türbesinde yer alan dünyanın en büyük kazanı.

tılı okullar ve Türk iş adamları aracılığıyla yayılmaya başlamıştır. Bu grupların faaliyetleri Rusya ve Özbekistan'da yasaklanmıştır. Türkiye kökenli tarikatları ve teşkilatlarının katılımı hakkında farklı teoriler vardır. Türkiye kökenli cemaatlerin Kazakistan'daki faaliyetleri ayrı bir araştırma ve çalışma gerektiren bir konudur.

SONUÇ

Bu araştırma, Kazakistan'da tasavvufun göçebe ruhun manevi arayışı ile nasıl iç içe geçtiğini ve İslam'ın yayılmasında, Kazak kimliğinin şekillenmesinde ve günümüzdeki manevi arayışlarda nasıl önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Yüzyıllar boyunca Kazakistan'ın geniş bozkırlarında göçebe bir yaşam tarzı sürdüren Kazak halkı, tasavvufta manevi bir sığınak ve toplumsal bir aidiyet duygusu bulmuştur. Araştırmamızın bulguları, tasavvufun Kazakistan'da sadece dini bir akım olmanın ötesinde, kültürel ve sosyal hayatın da önemli bir parçası olduğunu göstermektedir. Tarikatlar ve zikir halkaları, Kazak toplumunun örgütlenmesinde, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde ve ahlaki değerlerin aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Tasavvufun etkisi, Kazak edebiyatında, müziğinde ve folklorunda da açıkça görülmektedir. Modernleşmenin getirdiği değişimler ve Sovyet dönemindeki baskılara rağmen tasavvuf, Kazakistan'da varlığını sürdürmeyi başarmıştır. Son yıllarda Kazakistan'da tasavvufa olan ilgi yeniden artmaktadır ve yeni tekke ve zikir halkaları kurulmaktadır. Bu durum, tasavvufun Kazak toplumunda hala güçlü bir manevi ve sosyal ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Kazakistan'daki "manevi canlanma" sürecinde, bölgenin Sovyet sonrası ülkelerinde kimlik arayışı, yerel Sufi gelenekler dahil olmak üzere yerel manevi geleneklere giderek artan bir ilgiye yol açmıştır. Kazakistan'da tasavvuf, bir yandan ulusal ve dini geleneklere, diğer yandan devletin ve toplumun laik karakterine bağlılığını ilan eden, hızla gelişen bir ülke şartlarında yeniden canlanmaktadır. Kazak halkının modernleşme arzusu, ulusal kimliğini, kendi maneviyatını arama isteği ile bütünleşmiştir. Bu durumda ulusal kimliğin yeniden inşası sırasında tasavvufun ahlaki değerleri ve ahlaki görüşleri talep görmektedir.

Sonuç olarak, Kazakistan'daki modern tasavvufun yolları; kadınlara, çocuklara, gençlere ve alimlere vurgu; bilginin güncellenmesi ve yayılmasında pazarlama stratejilerinin kullanılması şeklinde ilerlemiştir. Kazakistan'da tasavvuf gruplarının liderleri, entelektüel olarak gelişmiş, ortalama mali gelire sahip eğitilmiş insanları (yetkililer, bilim adamları) toplumun seçkinlerini cezbetmiştir. Ayrıca yetkililer fikirleri halka yaymakta ve akademisyenler tasavvufu ve uygulamalarını akademik düzeyde araştırmak suretiyle konunun meşrulaştırılmasına katkı sağlamaktadırlar. Ayrıca tasavvuf gruplarının liderlerinin modern imajı, kendilerini geliştirmeleri (yurtdışında eğitim, birçok yabancı dil bilme vb.) sonucunda yabancı dillerdeki kaynaklara erişmeleri, tasavvuf geleneğinde değişim, yeni dini yapılar ve söylemler oluşturmalarını kaçınılmaz kılmıştır. Sufiler, eğitim metodolojisinde modern teknolojileri kullanarak dini deneyimin pedagojik yönlerini aktif olarak geliştirme şansı da elde etmiştir.

Kazakistan'da tasavvuf gruplarının bir kısmı yasayı ihlal ettikleri gerekçesiyle yargılanmıştır. Resmi İslam temsilcileri ise tasavvuf gruplarına karşı olumsuz bir tavır sergilemiştir. Zira bu çekişme tarihin her dönemimde yaşanagelmiştir. Bu çekişmelere rağmen imamlar camilerde zikir yapılmasını yasaklamamış, hangi camilerde zikir yapıldığı da hem Kazak halkı hem de devlet yetkililerince bilinmiştir. Devletin tasavvuf gruplarla ilişkisi ise bilinmemektedir. Bildiğimiz şey, devletin sadece radikalizme, hak ve özgürlük ihlallerine karşı tavır aldığıdır. Her ne kadar zaman zaman bazı olumsuzluklar yaşanmış olsa

da, Hoca Ahmet Yesevi'nin açtığı hoşgörü iklimiyle dünyayı kucaklama prensibinin Kazakistan'da tasavvuf geleneklerinin olumlu değerlerinin günümüzde de uygulanabileceğini bu çalışma ortaya koymaktadır.

Kazakistan'da tasavvufun göçebe ruhun manevi arayışı ile nasıl iç içe geçtiğini ve İslam'ın yayılmasında, Kazak kimliğinin şekillenmesinde ve günümüzdeki manevi arayışlarda nasıl önemli bir rol oynadığını ortaya koymak için Kazakistan'da Tasavvuf konusu hem önemlidir ve hem de bakirdir. Tarikatlar ve zikir halkaları, Kazakistan'da yüzyıllardır varlığını sürdüren ve toplum üzerinde derin bir etkiye sahip olan tasavvufun temel taşıdır. Modernleşmenin getirdiği değişimlere rağmen tasavvuf, Kazakistan'da yeniden canlanma belirtileri göstermektedir ve gelecekte de önemli bir rol oynamaya devam edeceği öngörülmektedir. Bu konuda çalışacak olanlara önerebileceğimiz ana başlık ve ara başlık konularını şu şekilde sıralamak mümkündür:

“Kazakistan'da Tasavvuf: Göçebe Ruhların Manevi Yolculuğu” ana başlığı altında “Yolun Rehberleri: Kazakistan'da İslam'ın Yayılmasında Erenlerin ve Tarikatların İzleri”, “Zikir Halkaları: Kalbin Diliyle Dua ve Tasavvufi Aşkın Tezahürleri” ve “Modernleşme ve Tasavvuf: Kazakistan'da Tekkelerin Günümüzdeki Rolü ve Geleceği” ara başlıklarında çalışmalar yapılması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- “Koran Kenesarı Hana Peredan Duhovnomu Upravleniyu Musulman Kazahstana”. <https://www.muftyat.kz/ru/news/qmdb/2023-07-04/42507-kenesary-khannyn-kurany-kazakistan-musylymandary-dini-baskarmasyna-tabystaldy-foto/>, (Erişim 7 Temmuz 2023).
- “Sufiyskiye Gruppy v Sovremennom Kazahstane”. https://e-islam.kz/files/remennom-kazahstane_s8qxp8ki5r22e66phs4xo2/, (Erişim 15 Temmuz 2023).
- Alsabekov, Muhammad Husayn. Hodja Ahmed Yassavi i Raspostraneniye Sufiyskogo Napravleniya İslama v Kazahstane *Vestnik Akademii Znaniy* 3/6 (2013), 72-80.
- Borodovskaya, L. İssledovaniye Traditsii Sufiyskogo Tarikata Yasaviya v Aspekte Ego Vliyaniya na Tatarskuyu İslamskuyu Kulturu. *İslamovedeniye* 7/4 (2016), 3-109.
- Fahriddin, Muhammed Talgat. *Piri Bardın Ne Kamı Bar*. (Cedel Basu Almata 2015).
- Isabaeva, Mairamkan. *Günümüz Mâvera-ünnehirinde Nakşibendilik (Hüseyniye Kolu Örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2018.
- İzbairov, Asilbek. “İstoriya Sufizma v Kazahstane”. <https://kazislam.kz/istoriya-sufizma-v-kazahstane/>, (Erişim 20 Haziran 2023).
- Jamiyat, “Ehtiyot bo'ling: Soxta “tariqatchi”lar!.. yoki Qurbonali Ahmedovning kurakda turmaydigan da'volari xususida”. <https://darakchi.uz/oz/7538>, Erişim 11 Ağustos 2023.
- Kamarova, R. “Religiya i Etnichnost v Svetskom Gosudarstve”. *Religiya v Jiznedeyatelnosti Etnokulturnih Tsentrov i Biografiçeskih Narrativah*. (Astana: Master Po, 2016).
- Karimov, Elyor. “Ob Ordene Nakşbandiya”. <https://www.caa-network>. (Erişim 12 Ağustos 2023).
- Kniş, Aleksandr. *Çto Takoye Sufizm?*. <https://arzamas.academy/materials/1634>. (Erişim 5 Ağustos 2023).
- Kuanışbaev, A. “Ob İsmatulle i Kurbanalı”. <https://www.youtube.com/watch?v=9ckTGbJX3E>. (Erişim 1 Nisan 2023).
- Kusainova, K. Sovremenniye Sufiyskiye Gruppy v Kazahstane. *Sovremenniye Problemi Stran Vostoka*, (2016), 69-73.
- Özkan, A.R, Kamalova, F.B, Baitenova, N.Z., Kantarbaeva, Z.Y., “The Effect of Sacred Sites in Kazakhstan on Society their Place in the Conservation of National Identity”, *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, vol. 18, issue 54 (Winter 2019): 203-217.
- Privratsky, Bruce G. Muslim Turkistan: Kazak Religion and Collective Memory. *Psychology Press*, (2001) 187-189.
- Rahimov, K. *Usloviya Vozniknoveniya Sufizma v Tsentralnoy Azii. İslamovedeniye*. c.11, 2/44 (2020), 5-17.
- Serikbay, Oraz. “Ojivleniya Psedosufiev Pered Viborami v Kazahstane”. https://www.compromat.org/message_85400.htm. (Erişim 27 Nisan 2023).
- Subhan, A. John. *Sufizm. Ego Svyatiye i Svyatini*. (St.Petersburg: Dilya, 2005).
- Şodiev, Rustam. *Sufizm v Duhovnoy Jizni Narodov Sredney Azii (XI-XIIIvv.)*. (Samarkand: SamGU, Doktora Tezi, 1993).
- Temirbaeva, A. *Noviye Religiozniye Konstrukti Sufiyskih Praktik v Kazahstane*. (BBK, 2020).
- Temirbaeva, A. vd. *Sufiyskiye Praktiki v Sovremennom Kazahstane: Traditsii i Novatsii*. https://ca-c.org.ru/journal/2021/journal_rus/cac-01/08.shtml. (Erişim 02 Ağustos 2023).